

Vaalien ajankohtaa käsittelevä taustamuistio: Parlamentaarinen työryhmän kehittämään eräitä äänestämiseen ja vaaleihin liittyviä käytäntöjä

1. Taustaa

Parlamentaarinen työryhmä päätti 15.2.2024 pitämässään kokouksessa, että se ottaa käsiteltäväkseen valtioneuvoston oikeuskanslerin tuoreen ratkaisun (OKV/1772/10/2023 ym), jossa on kehoitettu oikeusministeriötä selvittämään eduskuntavaalien vaalipäivän ajankohtaa. Vaalien ajankohtaa koskien tässä muistiossa tuodaan mm. esille eduskuntavaalien ajankohdan historiaa sekä niitä perusteita ja arviointeja, joilla nykyratkaisuun on päädytty.

2. Eduskuntavaalien ajankohdan historia ja nykytilanne

Historia

Vaalilain (714/1998) muuttamista käsittelevässä hallituksen esityksessä (HE 8/2010 vp) on kerrottu eduskuntavaalien ajankohdan historiasta. Vuoden 1906 vaalilain mukaan säännönmukaiset edustajanvaalit toimitettiin heinäkuun ensimmäisenä ja toisena päivänä. Tämä vaalien ajankohta säilyi pitkään muuttumattomana, kunnes vuonna 1952 edustajanvaalin ajankohta muutettiin heinäkuun ensimmäiseksi sunnuntaiksi ja sitä seuraavaksi maanantaisiksi. Vaalien toimittamisajankohtaa ryhdyttiin tämän jälkeen pian kuitenkin arvostelemaan sillä perusteella, että keskikesä ei hyvin sovellu vaalien toimittamiseen.

Vuonna 1965 eduskuntavaalit siirrettiin toimitettaviksi maaliskuun kolmantena sunnuntaina ja sitä seuraavana maanantaina. Muutosta perusteltiin sillä, että useat lomailevat heinäkuussa ja huomattava osa äänioikeutetuista on silloin poissa kotipaikkakunnaltaan. Muutoinkin arvioitiin, että kesäaika vaikutti äänestysvilkkautteen lamauttavasti, koska loma- ja matkailukauden aikana ei kansalaisten mielenkiinto samalla tavalla kohdistu valtiollisiin kysymyksiin kuin muina aikoina. Ajankohdan muuttamista perusteltiin myös sillä vaaliteknisellä syyllä, että oteäänestyksessä tarvittavien vaaliluettelon otteiden tarve kesävaaleissa oli huomattavasti suurempi kuin talvivaaleissa, mistä aiheutui lisävaivaa sekä äänioikeutetuille itselleen että vaaliviranomaisille. Valittuun ajankohtaan maaliskuussa päädyttiin, koska valtion tuloja menoarvion käsittelyä varten oli eduskunnalle varattava riittävä aika ennen kalenterivuoden loppua, minkä vuoksi vaalien myöhentäminen heinäkuusta ei ollut ajateltavissa.

Vuonna 1990 siirryttiin yksipäiväisiin vaaleihin ja vaalipäiväksi vahvistettiin maaliskuun kolmas sunnuntai. Vaalitoimitukseen käytettävän ajan lyhentämistä perusteltiin vuonna 1970 kansanedustajain vaaleissa käyttöön otetun ennakoäänestyksen saamalla suosiolla.

Nykytilanne

Perustuslain 24 §:ssä säädetään eduskunnan kokoonpanosta ja vaalikaudesta.

Postiosoite
Postadress
Postal Address
Oikeusministeriö

Käyntiosoite
Besöksadress
Office

Puhelin
Telefon
Telephone

Faksi
Fax
Fax

s-posti, internet
e-post, internet
e-mail, internet

PL 25
00023 Valtioneuvosto

Eteläesplanadi 10
Helsinki

0295 16001
+358 295 16001

09 1606 7730
+358 9 1606 7730

kirjaamo.om@gov.fi
oikeusministerio.fi

Eduskunta on yksikamarinen. Siihen kuuluu kaksisataa kansanedustajaa, jotka valitaan neljäksi vuodeksi kerrallaan.

Eduskunnan toimikausi alkaa, kun eduskuntavaalien tulos on vahvistettu, ja jatkuu, kunnes seuraavat eduskuntavaalit on toimitettu.

Voimassa olevan vaalilain 107 §:n 1 momentissa todetaan, että eduskuntavaalien vaalipäivä on huhtikuun kolmas sunnuntai. Vaalilain muuttamista käsittelevässä hallituksen esityksessä (HE 8/2010 vp) todetaan, että *vuoden 2007 eduskuntavaalien jälkeen julkisuudessa käytiin keskustelua siitä, voitaisiinko vaalien ajankohta siirtää huhtikuuhun, jolloin sää useasti olisi otollisempi vaalikampanjointia ja erityisesti ulkona järjestettäviä vaalitulaisuuksia varten. Huhtikuussa myös vaalipäivän sää suuremmalla todennäköisyydellä olisi äänestäjien kannalta suotuisampi kuin maaliskuussa. Näillä seikoilla saattaisi olla äänestysaktiivisuutta lisäävä vaikutus.* Toisaalta ennakoäänestyksen suosio on viime vuosina jatkanut kasvuaan, jolloin yksittäisten päivien sääolosuhteiden merkityksen voidaan ajatella olevan vähäisempi.

Perustuslakivaliokunta on kiinnittänyt vaalin ajankohdan muuttamista koskevaa edellä mainittua lakimuutosta käsittelevässä mietinnössään (PeVM 2/2010 vp) vaalien ajankohdan siirtämisen mahdollisia ongelmia. Perustuslakivaliokunta toteaa mietinnössään, että *eduskuntavaalien vaalipäivän siirtäminen merkitsee sitä, että vaalivuonna valtioneuvoston kehysten ja valtion talousarvioesityksen valmisteluun käytettävissä oleva aika lyhenee merkittävästi, kun talousarvioesitys siihen liittyvine lakiehdotuksineen annetaan eduskunnalle heti syysistuntokauden alussa. Tiukentuva aikataulu edellyttäne nykyisten käytäntöjen tarkistamista eduskunnan ja valtioneuvoston yhteistyönä.*

Edellä mainitusta huomiostaan huolimatta perustuslakivaliokunnan kanta oli kuitenkin, että *vaalipäivän siirrosta johtuva nykyisen eduskunnan toimikauden pidennys on siinä määrin vähäinen, ettei se ole valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen.* Perustuslakivaliokunta kiinnitti myös huomiota, että perustuslain 24 §:ssä ei säädetä vaalikauden pituutta tarkoin neljäksi vuodeksi.

Kun eduskuntavaalien vaalipäivä siirrettiin pysyvästi maaliskuun kolmannesta sunnuntaista huhtikuun kolmanteen sunnuntaihin, jouduttiin vaalilain 189 §:n lisäämään sääntely niitä tilanteita varten, jolloin vaalien toimittamisajankohdaksi muutoin sattuisi pääsiäinen. Jos vaalipäivä sattuu pääsiäispäiväksi tai pääsiäispäivän jälkeiseksi sunnuntaiksi, vaalipäivän äänestys järjestetään pääsiäispäivää edeltävänä sunnuntaina. Tätä sääntelyä sovellettiin vuoden 2019 eduskuntavaaleissa, jolloin vaalipäivä oli huhtikuun toinen sunnuntai ja vuoden 2023 eduskuntavaaleissa, jolloin vaalipäiväksi tuli huhtikuun ensimmäinen sunnuntai. Sääntelyä tullaan soveltamaan myös vuonna 2031, jolloin vaalipäiväksi tulee huhtikuun ensimmäinen sunnuntai.¹

Kun eduskuntavaalien vaalipäivä siirrettiin 2010, sillä oli myöhemmin seurannaisvaikutus myös kuntavaalien ajankohtaan. Kuntavaalien vaalipäivä siirrettiin lokakuusta vaalivuoden huhtikuun kolmanteen sunnuntaihin vuonna 2017 toimitettavista kuntavaaleista lähtien (HE 290/2014 vp). Muutosta perusteltiin hallituksen esityksessä lähes samoilla argumenteilla kuin eduskuntavaalien ajankohdan siirtoa.

3. Oikeuskanslerin ratkaisut

Valtioneuvoston oikeuskansleri on antanut 29.01.2024 ratkaisun asiassa OKV/1772/10/2023 ym. Oikeuskansleri kiinnitti ratkaisussaan huomiota lainvalmistelun laatuun. Sosiaaliturvan ja sote-palveluiden säästölakien luonnoksille annettiin poikkeuksellisen lyhyitä lausuntoaikoja syksyllä 2023. Oikeuskansleri painotti, että perustuslain 14 §:ssä turvattu osallistumisoikeus on turvattava lainvalmistelussa. Hallituksen säästölakien kohdalla osallistumisoikeudesta johtuvat vähimmäisvaatimukset säädösvalmistelulle eivät täytyneet.

Lisäksi oikeuskansleri mm. katsoi, että oikeusministeriön tulee ryhtyä toimenpiteisiin vaalilainsäädännön tarkistamiseen sekä lainvalmistelun kuulemisohjeiden kehittämiseksi. On tarpeen pohtia sitä, miten vaalivuonnakin lainvalmistelulle jää riittävästi aikaa.

4. Työryhmän toimenpiteet

¹ Tarasti & Jääskeläinen - Vaali- ja puoluelainsäädäntö, s. 557-558 (2022).

Parlamentaarisen työryhmän tulee puheena olevan otsikkoasian osalta käsitellä seuraava asia ja antaa siitä koskeva esityksensä:

Oikeusministeriön tulee ryhtyä toimenpiteisiin vaalilainsäädännön tarkistamiseen sekä lainvalmistelun kuulemisohjeiden kehittämiseksi.

Työryhmä kuulee kirjallisesti asiantuntijana oikeusministeriön vaalijohtaja Arto Jääskeläistä. Lisäksi tämän muistion perusteella työryhmä kuulee kirjallisesti asiantuntijoina keskeisiä tahoja. Mahdollisesti keskeisiä tahoja kuul-taviksi ovat esimerkiksi valtiovarainministeriö, ulkoministeriö, (pilotti)kunnat, vaalipiirilautakunnat (tai osa niistä), eduskunta ja vaalitutkimuskonsortio.

5. Kootusti eduskuntavaalien vaalipäivän ajankohdan siirtämisestä

- Maaliskuussa pidettäviin vaaleihin pääsiäinen ei vaikuta.
- Perustuslakivaliokunta on katsonut, että vaalipäivän pysyvä siirto yhdellä kuukaudella maaliskuusta huhtikuuhun ei ollut valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen.
- Huhtikuun esitettiin HE 8/2010 vp:ssä olevan vaalikampanjoinnin kannalta suotuisampi ja mahdollisesti lisäävän edellytyksiä hyvälle äänestysaktiivisuudelle.
- Vaalipäivä huhtikuussa aiheuttaa aikataulupainetta erityisesti kyseisen vuoden budjettilakien valmistelun ja käsittelyn kannalta verrattuna maaliskuun vaalipäivään.
- Vaalien toimittamisen (so. vaaliviranomaisten vaalijärjestelyt) kannalta vaalipäivän ajoittumisella ei ole sannottavaa merkitystä. Mahdollisen muutoksen tulee kuitenkin varmistua hyvissä ajoin.
- Vaalipäivän siirrolla maaliskuusta huhtikuuhun ei liene ollut merkittäviä vaikutuksia eduskunnan työjärjestelyihin.